

S. Markova, L. Sheremeta

VITAL TRAUMA OF HOLODOMOR-GENOCIDE VICTIMS: HISTORICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECT OF «NON-TRADITIONAL» NUTRITION OF UKRAINIANS

Introduction. The article analyzes 86 eyewitness memories of the Holodomor-genocide, a crime of the communist totalitarian regime. Also a survey of 26 representatives of the third post-famine generation (grandchildren of Holodomor survivors) was conducted to summarize information about the «non-traditional» diet of Ukrainians in 1932–1933. It is proved that during the Holodomor-genocide the traditional Ukrainian cuisine was ruined. Because of starvation Ukrainians were forced to eat surrogates, leaves, acorns, weeds, rotten vegetables, peelings, various animals: birds, frogs, cats, dogs, and dead animals. They caused severe gastric diseases and even fatal poisonings. Ukrainians suffered from mental disorders, blurred consciousness, disorders of thinking, will, memory; their behavior changed.

Purpose. To analyze and generalize the moral and psychological consequences of the forced deprivation of Ukrainians of food during the Holodomor genocide.

Methods of the study. Anthroposociocultural, sociocultural, theoretical and methodological approaches, as well as historical-psychological, historical-comparative methods were used to achieve this aim.

Originality. New historical sources were introduced, 86 eyewitness accounts of the Holodomor genocide, a crime of the communist totalitarian regime, were analyzed, and 26 third-generation respondents were interviewed to summarize information about the «non-traditional» diet of Ukrainians in 1932–1933.

Conclusion. Thus, an analysis of 86 eyewitness accounts and a survey of 26 third-generation representatives confirm that subsequent generations of Ukrainians are experiencing prolonged consequences of the Holodomor genocide, including naming «childhood delicacies»: «cherry gum», «withered cherries», «raw green corn», «clover flowers», etc. Also, 17 representatives of the third generation whose relatives were Holodomor survivors argued that it was necessary to «stock up on food for a rainy day».

Consequences. The Holodomor genocide negatively affected the moral and psychological state of Ukrainian society. The famine encouraged people to violate moral and Christian values. People were in a constant state of frustration, accompanied by anger, despair, guilt, loss of self-control. The analysis of 86 eyewitness memories and a survey of 26 third-generation representatives confirmed that subsequent generations of Ukrainians are experiencing prolonged consequences of the Holodomor-genocide. In particular, they call «cherry glue», «withered cherries», «raw green corn», «clover flowers», etc «childhood delicacies». Also, 17 representatives of the third generation whose relatives were Holodomor survivors argued that it was necessary to «stock up on food for a rainy day».

Key words: Holodomor-genocide, «non-traditional» food, diet, Ukrainians, moral-psychological consequences.

УДК 94:[328.185:352.07](477.4-22)''186/191''(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Melnychuk

К. В. Мельничук

аспірантка відділу історії України XIX–початку XX ст. Інституту історії України НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4732-669>

КОРУПЦІЯ В ОРГАНАХ СЕЛЯНСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX–НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ФОРМИ, СФЕРИ ПОШИРЕННЯ, ПРОЯВИ

У статті розглянуто випадки корупції у структурах селянського самоврядування у другій половині XIX–на початку XX ст., встановлено основні корупційні тенденції, до яких тяжіло сільське та волосне керівництво. Здійснено умовний поділ службових порушень відповідно до існуючої в тогочасному правовому полі корупційної класифікації.

Ключові слова: волосць, сільська громада, волосний старшина, сільський староста, хабарництво, службові порушення, зловживання.

Постановка проблеми. Органи селянського самоврядування, як будь-які адміністративні структури, не стали «бездоганними» у виконанні своїх функцій, не змогли уникнути «вірусу корупції» у всіх її проявах. Фактично увійшовши в орбіту чиновницького апарату Російської імперії, волосні й сільські посадовці у другій половині XIX ст. отримали статус «начальства» в середовищі сільських громад. Значні керівні повноваження, від яких залежало життя громади, вивищували авторитет очільників правлінь, не менш поважними були посади писарів, збирачів податків, суддів. Складність системи адміністрування вимагала від працівників професійних навичок, добросовісності, відповідальності. Їхня відсутність породжувала корупційні сюжети. Більшість скарг, якими засипали селяни губернські у селянських справах присутствія, канцелярію генерал-губернатора – це скарги на неправомірну діяльність працівників селянських установ. Що звісно не дозволяє зробити висновок, що злочини здійснювались в усіх селянських адміністраціях, адже мали місце й наклепи. Однак цілком впевнено можна стверджувати про проблему корупції, що торкнулася діяльності волосних і сільських управ.

Актуальність обраної нами теми зумовлена тим, що явище корупції продовжує турбувати сфери управління, зокрема і органи місцевого самоврядування сучасної України. Так, у світовому індексі сприйняття корупції міжнародної неурядової організації протидії корупції Transparency International за 2019 р. Україна посіла 126 місце із 180 країн [1]. Оскільки явище хабарництва не нове для українського суспільства, то і шляхи подолання мають пролягати через пізнання його походження. Ознайомлення із витоками корупції у середовищі селянського самоврядування у період становлення цих структур у другій половині XIX ст. дозволить розглянути проблему в історичній

ретроспективі. Новизна отриманих результатів полягає у комплексному аналізі правопорушень, учинених членами селянського самоврядування, їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значена тема знайшла відображення у публікаціях сучасників реформування селянського самоврядування у другій половині XIX – на початку XX ст. Так, російські правознавці цікавилися питанням корупції в контексті юридичних відносин. Тут можна згадати праці Н. Неклюдова [2], Н. Муравйова [3], Г. Дашкевича [4, 13–14], Ф. Преображенського [5, 8–9], М. Духовського [6, 293, 336, 363]. У радянській історіографії тема хабарництва селянських посадовців фігурувала у контексті дослідження селянського управління. А. Боднарєвський зазначав про притаманне волосним посадовцям хабарництво, зокрема писарям [7, 58], суддям [7, 65]. Д. Пойдою розкрито зловживання службовим становищем представників селянського самоврядування [8, 352]. У сучасній вітчизняній історіографії селянське самоврядування стало об'єктом досліджень І. Верховцевої та А. Касяна. І. Верховцева, розглядаючи діяльність волосних посадовців, звернула увагу на зловживання волосними старшинами службовими повноваженнями [9, 171]. А. Касян, характеризуючи діяльність волосних установ Правобережної України, вказував на їх бюрократизацію, що супроводжувалась корупцією [10, 61]. У дослідженні О. Михайлюка, присвяченому корупції в середовищі селянства, розглянуто притаманні хліборобському соціум явища, котрі сприяли легітимізації окремих корупційних вчинків [11, 33]. Ю. Присяжнюк у монографії розмірковував над психологічними рисами селянства, що підштовхували до здійснення протиправної діяльності [12, 309], зокрема до давання чи взяття хабаря [12, 347]. Аналіз історіографії дозволяє сформулювати уявлення про місце хабарництва у селянському середовищі. Водночас проблема корупції в органах селянського самоуправління потребує детальнішого висвітлення.

Автор статті ставить за мету дослідити вияви корупції у системі селянського самоврядування, максимально розглянувши різні види корупційної діяльності, умисних та неумисних посадових порушень, класифікувати їх.

Виклад основного матеріалу. Сутність явища корупція, попри різноманітність визначень, зводиться до означення діяльності службовця, що, задля отримання винагороди, використовує власне службове становище, надаючи різного роду матеріальні блага, пільги, послуги або інші переваги [13, 538; 14, 42]. Аналіз досліджуваного матеріалу уможлиблює здійснити поділ правопорушень на два типи: умисні, які вчинені усвідомлено для отримання власної користі, наживи, та неумисні, здійснені через некомпетентність або недбалість. Усі умисні протиправні дії, учинені представниками органів селянського самоврядування, означуємо як корупційні та поділяємо на такі основні види: перевищення посадових обов'язків і зловживання ними, які супроводжувалися тиском, залякуванням, насильством, грабунком, кумівством і свояцтвом (проявлялось у лобюванні й протекціонізмі

інтересів «своїх» (родичів, друзів)); хабарництво, вчинки, що носили форму отримання матеріальної, чи нематеріальної винагороди/подарунка, в обмін на надання посадовцем необхідної прохачу послуги.

Структура селянського самоврядування, впроваджена реформою 1861 р., уявлялася селянським загалом, передусім колишніми кріпаками, нововведенням «чужорідним» і далеким від усталеної форми управління в сільській громаді. Селяни неохоче йшли на сходи [12, 353], бойкотували вибори [15, 67], зокрема негативно сприймали укладення мирських розкладок на утримання волостей [16]. Освоювання хліборобами нових структур управління відбувалося шляхом привнесення в них звичного для селян патріархального устрою, із характерним для землеробського менталітету уявленням про світ, справедливість, правду. Розглядаючи явище корупції в селянському середовищі у соціокультурній площині, О. Михайлюк визначив таку особливість, як «пріоритет міжособистісних, неформальних відносин над офіційними, формальними». Також дослідник вказав на риси, що посприяли розвитку корупції, зокрема притаманний селянському загалу правовий нігілізм, його тяжіння до звичаєвого права [11, 32]. Таким чином, низка цілком прийнятних для селян моделей поведінки у суспільстві, привнесених у структури управління, у правовому полі носили характер злочинний.

Різновиди хабарництва у селянських адміністраціях. Типовим проявом хабарництва, хоч і дрібного, був могорич, під яким передусім розумілася випивка. Могорич у селянській свідомості сприймався як дружлюбний жест, а у стосунках із посадовцями став «правилом хорошого тону» і гарантією успіху справи. «Пригощали» вдячні селяни не лише посадовців, а й учасників сільського сходу, які підтримали згодою прохача. Ю. Присяжнюк вказав, що деякі господарі, які прагнули заручитись підтримкою громади на сході, мусили «задобрити людей горілкою», інші ж приходили на схід заради могоричу [12, 353]. Про тенденцію до напоювання селян на сходах під час виборів також зазначала І. Верховцева [17, 248]. Місце могоричу у вирішенні громадських справ важко перебільшити; це явище стало звичним, побутовим. Так, поміщик Є. Чикаленко пригадував розмову з селянами про волосне судочинство; останні були переконані в тому, що успіх судової тяганини залежав від частування суддів, «бо хто судився мав обов'язково «напувати суддів та купувати писаря, бо інакше діла не виграє» [18, 197–198]. В одному з епізодів роману П. Мирного «Хіба реуть воли як ясла повні?» головна героїня приносила горілку та пороса волосному писарю, аби той врешті приступив до оформлення успадкованої нею землі [19, 41]. В оповіданні С. Шелудько «Старшина» 1906 р. головний герой зображений пияком, хабарником, який видавав документи селянам лише за могорич [20, 2]. Селянин, волосний писар П. Оправхата в оповіданні «Старшинина болість» 1906 р. описав типові будні волосних посадовців, що супроводжувались частуваннями із оковитою в самім волоснім правлінні [21, 2–3]. Подекуди призвичаювання селянського начальства до випивки виливалось у скандальні історії, в яких

посадовців звинувачували у непристойній поведінці, влаштуванні гульбищ в будівлі управи [22; 23; 24; 25]. У результаті однієї з таких у 1903 р. у будинку волосного правління Рокитнянської волості Васильківського повіту Київської губ. трапилась пожежа і згоріло волосне правління [26, 1].

Беззаперечно, не усі прояви корупції були привнесені у самоврядні структури селянами. Занурившись у бюрократичний світ Російської імперії, найнижчу ланку якого фактично формували сільські посадовці, новоприбулі службовці ознайомилися з моделями поведінки «начальства», в основі якого лежало хабарництво. Традиційною рисою російського чиновництва С. Таранець назвав хабарництво і, зокрема, зазначив: «Чим вище у службовій ієрархії стояв чиновник, тим вищою була ставка» [27, 53]. На думку О. Михайлюка, у корупції були зацікавлені обидві сторони і навіть держава, оскільки імперська влада розглядала корупцію, як додатковий дохід держслужбовця за низької заробітної плати [11, 36]. Тож, кожен із працівників самоврядування, володіючи впливом, відповідно до посадових обов'язків, міг стати потенційним хабарником. Найчастіше із «подарунками» звертались до волосного писаря, оскільки з-під його «пера» виходили усі необхідні жителям волості дозволи, угоди, паспорти, звіти. Низка справ, що відображають випадки вимагання хабаря, стосується передусім волосного старшини та писаря [28, 5; 29, 1; 30, 11; 31, 13], коли селяни зверталися до установ у справі оренди, купівлі чи продажу землі, оформлення спадку, видачі паспортних книг [32, 9; 33, 58; 34, 3; 35, 5]. Надання грошей посадовцям задля отримання необхідного документу не розцінювалося селянами, як протиправна дія. Так, випадково, під час розбору Подільським губернським присутством суперечки про успадкування польової та присадибної землі, з'ясувалось, що вдова М. Гринева заплатила Кукавському волосному писарю Р. Корницькому 30 руб. за видачу копії постанови волосного суду [36, 65]. Постраждало цікавило лише отримання спадку, а надані гроші писарю за послугу вона не вважала протиправним вчинком.

Криза малоземелля призвела до посилення відходництва хліборобів із сіл на заробітки. Особливо пожвавлення руху селян спостерігалось у 1880-х рр. – на початку ХХ ст. Наприкінці ХІХ ст. щорічно із Київської губернії на заробітки йшло понад 85 тис. селян, із Подільської – 40 тис. [37, 94]. Відходництво торкнулось діяльності волосних управ, адже установи вели паспортний реєстр та видавали документи, що посвідчували особу не лише селянам, а й усім жителям волості. Так, упродовж 1886–1895 рр. волосні правління Київської губ. оформили селянам-заробітчанами 905 812 паспортів [10, 158], а в 1903 р. у тій же губернії – 160 617 [37, 94]. Зафіксована низка випадків, пов'язаних із навмисним затягуванням видачі паспорту волосними службовцями з метою отримання «винагороди» [34, 3; 33, 59; 35, 5; 38, 2]. Важливим був термін чинності паспортів (від 3 до 6 місяців, 1 рік, чи 5 років), а для сезонних заробітчана мало значення швидкість видачі документу. Тож зацікавлена сторона (заробітчани) вважала за

краще «піддобрити» посадовців, ніж втрачати дорогоцінний час. Яскраво описана в уже згаданому оповіданні «Старшина» ситуація із затримкою керівником управи оформлення документів для відходу селян на заробітки. Так, бажаючи отримати паспорти неодноразово навідувалися до волосного правління впродовж декількох тижнів та не могли застати старшину на робочому місці, а знаходили у «крамниці», де начальник «снідав» за чаркою та натякав прохачам, що ті мають його частувати, для швидшого «діла» [20, 2]. Хоча автор мав на меті розкрити загалом проблему пияцтва та хабарництва волосних старшин, він узяв за приклад саме паспортне питання, як одне із актуальних для селян на початку ХХ ст.

«Прибутковою» сферою для корупціонерів стала призовна справа, оскільки списки призовників на службу (усіх жителів волості, а не лише селян) складалися волосними писарем та старшиною [39, 3–4]. Формуванням рекрутських списків на основі посімейних безпосередньо займався писар волості, однак остаточний варіант призовників затверджував старшина. Зафіксовані випадки недбалого ведення призовної документації, підчищення дат народження, встановлення відміток про проходження служби для тих, хто насправді її не відбував [10, 161]. Тож, селяни вороже ставилися до призову, з недовірою сприймали сформовані сільськими посадовцями списки. Так, під підозру потрапив писар Христинівської волості Овручського повіту Волинської губ. у 1877 р. Селкович, якого звинуватили у навмисному невнесенні у призовні списки деяких досягнувших відповідного віку хлопців [40, 4].

Сфери зловживання службовим становищем волосних і сільських посадовців. До зловживань службовим становищем відносимо випадки використання та привласнення громадських коштів. Насамперед під спокусу скористатися фінансами підпадали особи, які мали прямий доступ до мирських, а також податкових грошей – збирачі податків, касири [41, 8; 42, 2–3; 43, 9; 44, 18], волосний старшина, писар [45, 2; 46, 88;], інколи сільський староста. Найперше громадські суми потрапляли до рук збирачів податків, які під час колекторської діяльності, отримували і використовували їх. Так, збирач податків Н. Котюк с. Христинівки Уманського повіту звинувачувався в розтраті громадських грошей. Як зазначав «мировий посередник», Н. Котюк не додав до волосної каси 46 руб. Недостачу виявив волосний писар Баклаженко, який оголосив про це на волосному сході. Н. Котюк провини не визнавав, а в своє виправдання заявляв про вороже ставлення писаря до нього. Слідство встановило, що Н. Котюк мав карточні борги і тому дійсно утримував під час збирання коштів із селян частину грошей у себе, щоб розрахуватися з ними. Київське губернське у селянських справах присутствіє визнало Н. Котюка винним, заарештувало його і його майно [47, 2–4].

Доступ до мирських і податкових зборів також мали волосний старшина і касир (у тих правліннях, де запроваджувалась така посада), які відповідали за їх збереження. Оскільки ревізії проводились не часто, старшини були відносно

вільні у розпоряджанні коштами, які інколи використовували для власних потреб. Подібні «позики» завершувались для деяких керівників трагічно. Так, волосний старшина Немирівської волості Брацлавського повіту Подільської губ. впродовж тривалого часу користувався мирськими грошима, повертаючи у касу не повну суму, що призвело до накопичення нестачі у розмірі 1800 руб. Під час ревізії мировим посередником волосного правління у 1898 р. керівник намагався завадити перевірку каси, приховавши ключі від скрині. Проте, дізнавшись, що скриню таки зламають, волосний старшина прийняв отруту і помер на очах у ревізорів [48, 4].

Причинами фінансових недочетів часто ставала малограмотність працівників самоврядування, яким унаслідок недогляду фінансової звітності та помилок у ній доводилось покривати борги власним коштом. Так було у випадку з касиром с. Жван Могилівського повіту Подільської губ. А. Костинюком, який заплатив нестачу в розмірі 20 руб. 47 коп. Винними, за словами постраждалого, були сільський староста Стародуб та писар Корничук [49, 202]. Касир, здаючи гроші у казначейство, виявив недостачу, чим був здивований, адже при перевірці проведеної ним з писарем і старостою, кошти і записи у звітності сходились. Припускаємо, що за браком своєї компетентності ошуканий посадовець не зумів встановити недостачу своєчасно, а отже зняти з себе звинувачення.

Заду коштів у повітове казначейство також мав право здійснювати волосний старшина. Оскільки справа зберігання та передачі коштів не забезпечувалася належною охороною з боку держави, сільські посадовці могли покладатися лише на власні сили. Подекуди відповідальні за передачу податкових зборів проявляли необережність. Так, волосний старшина Рогачівської волості Новоград-Волинського повіту Волинської губ. В. Тимошук 2 січня 1912 р. відправився у повітове казначейство для передачі податків і за незрозумілих обставин загубив суму у розмірі 888 руб. 57 коп. Як припускав мировий посередник, кошти у старшини могли вкрасти у с. Гульськ, де посадовець зупинявся на ночівлю і «хильнув зайвого» [50, 20]. Оскільки прийняття заходів безпеки у справі передачі коштів ніким із державних структур не контролювалось, створювався простір для злочинних дій. Видимість пограбування намагався зобразити волосний старшина Голобської волості Волинської губ. Онуфрій Кулачок при здачі податкових сум у розмірі 1655 руб. 35 коп. у Ковельське казначейство. Розслідування показало, що старшиною навмисне був обраний вечірній час для переїзду, підозрілим видавались зміна звичного маршруту та місця нічлігу, а також прогулянка посадовця о 2 годині ночі центральною вулицею міста, де і сталось пограбування. Показання «потерпілого» були суперечливі, а свідки злочину зазначали, що постраждалий навіть не намагався переслідувати злочинців, при тім що він не зазнав серйозних тілесних ушкоджень [51, 2–3]. О. Кулачку закидали співучасть у пограбуванні та особисте знайомство із зловмисниками, зокрема слідчий вказував на

показання писаря про навідування того ж вечора у волоснім правлінні до старшини двох невідомих осіб, яких підозрювали в здійсненні злочину.

Поширеними ставали шахрайські операції, пов'язані із земельними наділами [52, 1; 53, 2–8; 54, 3–10; 55, 15]. Земля, як основний селянський ресурс, була причиною більшості суперечок між селянами, переважно у справах встановлення права власності, успадкування, перерозподілу громадської землі, хід яких визначали рішення волосного суду, на який переважно мали вплив старшина та писар [56, 2; 57, 13; 58, 10]. Подекуди волосне керівництво вдавалось до привласнення земельних ділянок, найпростішим шляхом вважався «механізм» із підставними особами. Так, із скарги селянина Івана Комара з м-ка Летичів Подільської губ. дізнаємося, про привласнення земельної ділянки Війтовецьким волосним правлінням. Скаржник – осиротілий мешканець волості, який втратив батьківський наділ. Постраждалий, досягнувши призовного віку був відданий на службу, а після повернення з армії 1894 р. дізнався, що за рішенням сходу земля його відійшла селянину М. Кирилюку, яку той одразу продав волосному правлінню за 160 руб. для побудови на ній приміщення управи [59, 2–3]. Незаконне захоплення земельного наділу вчинив волосний писар Романівської волості Сквирського повіту Київської губ. Л. Суский, «орендувавши» землю селянина, що був засланий до Сибіру та осиротілої психічно-хворої дівчини О. Кирівської. Орендні виплати писар не здійснював, ні опікуну дівчини, ні родичам висланого селянина, також впродовж усього терміну користування наділами Суский не вносив викупних платежів за них [60, 5–6].

Серед корупційних схем не останнє місце посідали незаконні грошові виплати, які здійснювалися при створенні «питейних закладів», здачі в оренду громадського майна, земель, а також волосної пошти. Контроль за наданням права на виробництво і торгівлю спиртними напоями покладалася на державні акцизні управління [61, 113], які, згідно з «Положенням про питейні збори», надавали відповідні патенти [62, 40]. Сільським громадам дозволялося відкривати та утримувати усякого роду фабрики, заводи, підприємства та торгівельні заклади, на загальних законних підставах [63, 144]. Відповідно, на відкриття громадської корчми хлібороби користувались першочерговим правом, оскільки рішення приймалося на сільському сході [62, 67]. Також сільський схід міг заборонити торгівлю алкоголем у будь-якому приватному закладі в межах своєї громади [64, 42]. Однак монополія на торгівлю спиртними напоями не стала для громадського самоврядування «золотою жилою» унаслідок низки причин, серед яких невміння вести торгівельну справу, відсутність особистого інтересу у завідуючого закладом. Як зазначав обурений станом «питейних справ» на селі дописувач «Подільських епархіальних відомостей», найнятий від громади селянин-корчмар чітко дотримувався правил, не продавав горілку в борг, за натуральні відробітки, чи продукти, одяг, не розбавляв товар, не продав не

«сертифіковані» напої, тому й «общинні» заклади зазнавали збитків, на відміну від єврейських шинків [65, 123]. Тож перспективнішими у виготовленні та торгівлі спиртними напоями вважались приватні установи. Шлях підприємця, що бажав відкрити чи продовжити ведення алкогольного справи у селі, пролягав через схід, який встановлював умови його діяльності. Так, Бакотський сільський схід Грушківської волості Подільської губ. надав дозвіл на відкриття корчми селянину Китайгородської волості Петру Билинському на 3 роки (1893–1895 рр.), за умови внесення ним щорічно 80 руб. орендної плати за патент. Оскільки шинка у с. Бакота не було, селяни відвели земельну ділянку для його побудови, проте будівництво зобов'язали здійснити орендатора з погодженням подальшого переходу будівлі у власність громади [66, 1–2]. Однак рішення сільського сходу не завжди гарантувало угоду, оскільки члени громади з тих чи інших причин могли «передумати» і укласти договір про відкриття «питейного» закладу з іншим підприємцем [67, 128], що створювало правовий казус, адже як перше, так і друге рішення було законним.

Подекуди зацікавленими постатями у сфері «питейних» дозволів ставали керівники волосних правлінь, писарі та сільські старости. Представники селянських адміністрацій, користуючись впливом на рішення сходів, лобіювали власні інтереси чи інтереси «своїх» у наданні права на відкриття торговельного закладу. У 1885 р. у правилах стосовно роздрібною торгівлі спиртними напоями, законодавець запровадив обмеження, в яких, зокрема, волосним та сільським посадовцям, а також членам їх сімей заборонялось утримання торговельних точок продажу алкоголю [68, 204].

Сільські сходи часто передавали в оренду «питейні» заклади особам знайомим із шинкарською справою, серед яких фігурували представники єврейської національності [69, 1–3]. Оскільки володіння чи оренда будь-якого майна, зокрема заняття промислами, торгівлею у сільській місцевості (окрім землеробських єврейських поселень), євреям заборонялися законом від 3 травня 1882 р. («Тимчасові правила») [70, 181], ведення ними «питейного» бізнесу ставало можливим (хоча й незаконним) лише через схему з підставними особами [71, 2–8]. Так, у результаті протистояння двох шинків у Чорнобильській волості Радомисильського повіту Київської губ. в 1894 р. стало відомо, що торгівлю на поміщицькій землі поблизу с. Лелів здійснював єврей Менаш Брусиловський через селянина Рудченка. Діяльність останніх підтримував волосний старшина Тарасенко, оскільки намагався завадити видачі патенту на відкриття корчми с. Лелів – потенційному конкуренту діючого шинка. Також розслідування, проведене мировим посередником, встановило, що торгівлею спиртними напоями у с. Лелів мав займатись єврей Ірма Смілянський через підставного селянина Остренка, на ім'я якого сільський схід склав приговор [72, 2–4]. Врешті, нелегальна діяльність шинка Брусиловського отримала правові наслідки: його оштрафували та виселили за межі волості, Лелівській громаді дозволили відкрити шинок за умови недопущення до його роботи єврея Смілянсько-

го. Що до старшини, то його провини у покритті Брусиловського шинка не довели, оскільки фактів отримання хабарів керівником волості слідство не довело.

«Кмітливий» старшина знав як додатково підзаробити на дотичних до волосних правлінь установах, наприклад, поштових пунктах. Так, завідувач сільською поштою Вербської волості Дубенського повіту Волинської губ. Ф. Волошинський у 1888 р. заявляв про вимагання волосним старшиною Музикою незаконних грошових виплат у розмірі 100 руб. від коштів, що виділялись із мирських сум для утримання пошти [73, 4–6]. Наглядач пошти Бабійчук у 1888 р. заявляв про вимагання старостою с. Лучинець Могилівського повіту Подільської губ. М. Побережнюком виділення частини грошей із мирських сум, які йшли для облаштування та забезпечення поштового пункту [74, 2–8]. У Подільській губернії у 1893 р. завідувач поштою у Бабчинецькій волості Ямпільського повіту І. Спасский скаржився на тиск з боку волосного старшини та писаря, які намагались утримувати під контролем поштові справи, зокрема розпоряджатись коштами, що виділялись із мирських зборів на потреби пошти [75, 5]. Побоїв від волосного старшини Переїмської волості Балтського повіту Подільської губ. К. Каленікова зазнав наглядач пошти Кедичинський у 1880 р., за відмову виконувати незаконні вказівки керівника волості, ймовірно пов'язані з фінансовими питаннями [76, 2–5].

Конфлікти між завідувачими зв'язковими пунктами та керівництвом волості виникали на ґрунті зловживання останніми роз'їздами на поштових конях в особистих цілях [49, 169; 73, 4]. Зокрема, на цю проблему звертав увагу подільський губернатор у 1901 р. та адресував губернському присутствію і з'їзду мирових посередників вказівку втрутитись і заборонити волосними посадовцям та членам їх сімей використовувати поштових коней для приватних роз'їздів та покарати порушників [77, 66]. Зрозуміло, що губернатор дізнався про неправомірне користування селянським начальством громадськими кінями зі скарг селянських, а передусім поштових наглядачів. Тож, «найоптимальнішим» шляхом уникнути непорозумінь із завідувачем поштовим пунктом видавалось призначення «свого» для сільського начальства очільника пошти. Проте подібні службові маніпуляції також ставали відомими, оскільки зафіксовані факти порушення у виборі орендаторів волосних поштових пунктів без проведення передбачених законом торгів [78, 12]. Так, за право орендування пошти конкурували заможні селяни, які володіли достатньою для волосних зв'язкових потреб кількістю коней. Тож і в цьому випадку керівництву правлінь традиційно перепадала «подяка» від бажаючих підзаробити на поштовій службі. Подібні сюжети навіть знайшли відображення в художній літературі, зокрема у п'єсі Б. Познанського «Картинки сучасного селянського побуту» 1900 р. зустрічається епізод з описом обладнання, яку задумав здійснити селянин Трохим Середа спільно із колишнім сільським писарем

І. Скубелкою для здобуття в оренду волосної пошти [79, 227–228].

Перевищення службових повноважень. Застосування сільською владою сили до хліборобів було законним у затриманні зловмисника [63, 153–154], у конфіскації чи арешті майна, що відбувалось відповідно до рішень волосного сходу чи суду. Однак наділені поліцейськими повноваженнями селянські чиновники подекуди брались вершити правосуддя на власний розсуд, унаслідок чого непокора селянина могла завершитися побиттям, арештом [67, 48; 80, 4–7; 81, 9], а інколи узагалі мати летальні наслідки [82, 2]. У Волинській губернії на проблему з побиттям селян старшиною звернув увагу губернатор і у 1901 р. направив циркуляр мировим посередникам із вимогою роз'яснити зазначеним посадовцям, у яких випадках їм слід застосовувати силу [83, 34].

Беззахисною категорією жителів волості перед свавіллям сільського начальства ставали жінки, передусім вдови або сироти, які часто опинялися в залежності від рішень громади та дій волосного/сільського керівництва. Насильство над жінками, зокрема побої від чоловіка, в народній свідомості хоч і засуджувались, проте сприймалось, як частина сімейний «відносин», в якій не слід втручатись. Грубе поводження з жінкою не фіксується в українському фольклорі як традиційна форма поведінки в сім'ї, однак воно мало місце [84, 138–139]. Водночас, перебуваючи у статусі заміжньої, жінка отримувала не лише краще матеріальне становище, поважніший статус у суспільстві, а й захист, зокрема й своєї гідності. Тож жертвами насильства часто ставали незаміжні або вдови. Випадки згвалтувань знайшли відображення переважно у скаргах самих селянок, що наважувалися на розголос справи. Так, за матеріалами Подільського поліцейського урядника у 1882 – 1896 рр. зафіксовано 36 випадків згвалтувань селянок, із яких 7 здійснили службовці селянського самоврядування (волосні писарі, старшини, збирачі податків, сотські, десятські) [85, 86, 87, 88, 89, 90]. Однак у багатьох подібних справах встановити провину гвалтівників, без свідків злочину, було практичного неможливо. Так, жителька с. Тридуби Балтського повіту Марія Смеричанська скаржилась у мировий суд на помічника волосного писаря Е. Коржа, який, за її словами, у ніч з 6 на 7 січня 1881 р. її згвалтував. Потерпіла, будучи вдовою та сиротою, не маючи достатньо засобів для виховання дитини, яку, за її словами, народила від гвалтівника, вимагала через суд, аби Е. Корж признав дитину та надав кошти на її виховання. Розслідування тривало до 1884 р. і за браком доказів (оскільки зазначені ймовірні свідки злочину відмовились від показань) провина писаря не підтвердилась [91, 76–77].

Окремі випадки службових порушень не були умисними, а пов'язані з незнанням сільськими посадовцями законів. Подекуди керівники сільських адміністрацій почували себе вправі втручатись у діяльність закладів побудованих та утримуваних за громадські кошти, зокрема в освітні та релігійні установи. Поширеними ставали сутички із священниками через побутові справи: побудови храму, школи, надання продовольства для служителя храму [92 55; 93, 2–4; 94, 3]. Однак із авторитетним у

громаді священником конфліктувати було складно, а ось сільського учителя, що здебільшого мав меншу суспільну підтримку, адміністрації намагалися «контролювати». Зустрічаються випадки тривалого протистояння учителів із волосним начальством. Так, старшина та писар Немирівської волості Брацлавського повіту обурювалися «вільнодумству» та непокірності сільського вчителя Семена Забіяченка. Зокрема, волосний писар упевнено заявляв, що оскільки учитель належав до селянського стану, то мав коритись усім вимогам волосного начальства [95, 6]. Владні повноваження керівництво проявляло у такий спосіб: виклики учителя до волосного правління, особливо в навчальний час, затримка виплат і навіть включення його до рекрутських списків. Одне із відвідин управи закінчилося суперечкою, бійкою і арештом вчителя терміном до 7 днів [95, 5]. Очевидно, сільське начальство вбачало загрозу в особі освіченого та поважного в громаді учителя, побоюючись його впливу на неї. Діяльність «нovoї» сільської інтелігенції викликала невдоволення у деяких сільських старост. Так, староста с. Баранівки Малинської волості Радомисльського повіту Євстафій Чорний був щиро переконаний, що мав право втручатись у навчальний і виховний процес у школі, оскільки будівля її зводилась і утримувалась громадським коштом. Тож обурений відстороненням від навчання сина міщанина Франца Штермери, якого учитель покарав за порушення дисципліни і неохайне поводження з книгами, голова села увірвався в клас під час уроку, погрожував викинути учителя зі школи і заявляв, що він (староста) «тут господар» [96, 2]. Інший очільник сільської громади с. Степківка Бабанської волості Уманського повіту заборонив учителю користуватися приміщенням школи, очевидно не дозволяючи йому там перебувати у вільний від навчання час. За свавільну поведінку зі старости О. Козоріза губернське у селянських справах присутствіє стягнуло штраф у розмір 3 руб [97, 2].

Висновки. Отже, явище корупції було властиве системі селянського самоврядування, глибоко вразивши усі ланки управління, від найнижчої – сільського сходу, до волосної адміністрації та суду. Зважаючи на чималу кількість сфер, які відносились до юрисдикції волосних установ, корупційні прояви набули різноманітних форм. Найпоширенішим стало хабарництво, яке відображалось у подяках у вигляді могоричу, грошей чи натуральних приношень в обмін на видачу паспорту, постанови суду, витягу з протоколу засідань, оформлення спадщини чи будь якого документу, який селянин міг отримати лише у волості. Сільські правління мали не менш важливі функції, у межах яких причетні посадовці вдавались до спекуляцій, шахрайства, чи звичайного хабарництва. До сфери компетенції сільського правління, в яких корупційні дії набули поширення, належали питання земельного розподілу, надання патентів на торгівлю алкоголем чи ухвалені права на будь-яку іншу торгівлю в межах громади, оренда громадського майна, землі, зокрема поштового пункту. Зловживання службовим становищем найбільше виявлялось у фінансовій частині діяльності установ, коли

службовці використовували громадські чи податкові гроші для власних потреб, налагоджували системи незаконних грошових виплат із громадських закладів (шинків, поштових пунктів), лобювали інтереси «своїх» у вирішенні громадських справ (під час виборів, посадових призначень, наданні оренди землі, громадських приміщень). Перевищення повноважень селянськими посадовцями передусім пов'язане із поліцейськими функціями установ і супроводжувалось неправомірним насильством, тиском, залякуванням та арештами селян. Подібні явища в управлінні громадами були деструктивними, далекими від прогресивних ідей, закладених у душі реформ другої половини XIX ст. Унаслідок бюрократичних реалій, з якими повсякчас зіштовхувались жителі волостей та члени сільських громад, хабарництво стало звичною частиною вирішення справ, а, здавалось, не сумісний з моделлю самоврядування авторитарний стиль управління – запорукою дисципліни та покори владі в селянському середовищі.

Список використаної літератури і джерел:

- Transparency International. Индекс сприйняття корупції. 2019. DOI: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-sprynnyattya-koruptsiyi-2019/>
- Неклюдов Н. Взятничество и лихоимство. Юридическая летопись. 1890. Т.1. №6. С. 491–532.
- Муравев Н. Об уголовном преследовании должностных лиц за преступления по службе. Юридический вестник. 1879. Т.2. №.11. С. 575–603.
- Дашкевич Г. О волостном суде и его реформы: (из наблюдений над крестьян.) Вильнюс: Тип. А. Г. Сыркина, 1885. 104 с.
- Преображенский Ф. Вопросы крестьянского самоуправления: Сельские учреждения и должностные лица. Москва: Унив. тип., 1893. 87 с.
- Духовський М. Имущественные проступки по решениям волостных судов. М.: Тип. М. П. Щепкина, 1895. 387 с.
- Боднарєвський А. Волосне управління та становище селян на Україні після реформи 1861 року. К.: Вид. АН УРСР, 1961. 126 с.
- Пойда Д. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866–1900 гг.). Днепрпетровск: Обл. книж. тип., 1960. 487 с.
- Верховцева І. Між корпоративністю і бюрократизмом: самоврядування селян у Російській імперії (друга половина XIX–початок XX ст.). Черкаси. Вид. Ю. А. Чабаненко, 2018. 397 с.
- Касян А. Волосне управління на Правобережній Україні (1861–1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Черкаси, 2017. 248 с.
- Михайлюк О. Корупція в селянському середовищі кінця XIX–початку XX ст. Питання аграрної історії України. Матеріали десятих наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди: зб. наук. пр. Дніпро: Стандарт-сервіс, 2014. С.30–39.
- Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX–початку XX ст. Черкаси: Вертикаль, 2007. 640 с.
- Великий глумачний словник сучасної української мови // уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, вид. «Перун», 2005. 1728 с.
- Словник юридичних термінів / Уклад. В. п. Марчук, К.: МАУП, 2003. 120 с.
- Мельничук О. Адміністративний апарат та органи місцевого самоврядування на Поділлі у другій половині XIX століття. Вінниця: Велес, 2001. 192 с.
- Касян А. Ставлення селянства Правобережної України до формування нового волосного устрою у другій половині XIX ст. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. 2014. Вип. 2, ч. 2. С. 26–30.
- Верховцева І. Селянське самоврядування в Російській імперії (друга половина XIX–початок XX ст.): дис. ... д-ра. іст. наук : 07. 00. 02. – Черкаси, 2018. – С.701.
- Чикаленко Є. Щоденник. К.: Темпора, 2001. 480 с.
- Мирий П. Хіба ревуть воли як ясла повні? Вибрані твори. К.: Дніпро, 1974. С. 5–347.
- Шелудько С. Старшина (Малюнок з натури). Громадська думка. 1906. 19 липня. №165. С. 2.
- Оправхата П. Старшина боліть. Громадська думка. 1906. 23 липня №169. С. 2–3.
- Державний архів Київської області. Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 109. Спр. 68. Про непристойну поведінку суботівського волосного писаря. Рік 1903. Арк. 9.
- Державний архів Київської області. Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 563. Заява селянина с. Михайлівки Васильківського повіту Івана Тригуба на великополовецького волосного старшину Степана Махлея за п'янство у волосному правлінні. Рік. 1903. Арк. 49.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 704. Спр. 199. По кореспонденції із с. Млів Черкаського повіту про неправильні службові дії місцевого волосного писаря Терещенка. Рік. 1905. Арк. 9.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 711. Спр. 335. По анонімному доносу про непорядки в Яблунівському волосному правлінні Черкаського повіту. Рік. 1912. Арк. 6.
- Державний архів Київської області. Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 1036. По скарзі селян Рокитнянської волості Васильківського повіту Давида Мельника, Ефима Липового, Семена Яценко та інших на волосного старшину Івана Сміленка за п'янство в результаті якого згоріло волосне правління. Рік. 1903. Арк. 3.
- Таранець С. Старообрядці й культура хабарництва в Росії. Український історичний журнал. 2011. №2. С. 50–64.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 704. Сп. 71. По скарзі селянина с. Яцьки на Васильківського волосного старшину за вимагання хабаря і на мирового посередника, за погане виконання службових обов'язків. Рік 1905. Арк. 5.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 704. Сп. 73. Скарга на сільського старосту за розтрату громадських коштів і на волосного старшину за хабарництво. Рік 1905. Арк. 1.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 704. Сп. 157. По скарзі селянина с. Веприківки на волосного старшину і писаря за хабарництво та неправильний розподіл між селянами громади вільної громадської землі. Рік 1905. Арк. 11.
- Державний архів Київської області Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 265. По скарзі селянина с. Марянівки Бердичівського повіту Григорія Якимця на посадовців Білilівського волосного правління за хабарництво. Рік 1903. Арк. 13.
- Державний архів Київської області Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 5. По скарзі селян на волосне правління за відмову видавати паспорт. Рік 1903. Арк. 24.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 694. Спр. 54. Справи по скаргам селян Київської, Подільської та Волинської губерній за образи, нанесення побоїв, зловживання владою та ін. Рік. 1895. Арк. 58–61.
- Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 701. Спр. 102. Справа по скарзі відставного унтер-офіцера із селян с. Шпрли

- Г. Рябошапко на посадовців волосного правління не видавших паспорту його дружині Ф. Рябошапко. Рік 1902. Арк. 3.
35. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп.702. Спр. 121. По скарзі селянина Ново-Муравської слободи І. Огородникова-Маселюка на місцеве волосне правління не видавше паспорта. Рік 1903. Арк. 7.
36. Державний архів Хмельницької області Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп. 1. Спр. 105. По обвинуваченні Кукаєвського волосного писаря у вимаганні грошей з селянки Гриневі М. Рік 1880–1886. Арк. 74.
37. Вовк Ю. Аграрне перенаселення та міграційні процеси, як чинник трансформації соціального становища хліборобського населення України на початку XX ст. Гуманітарний вісник. Історичні науки. 2017. Число 26. Вип. 10. С. 91–102.
38. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 702. Сп. 109. По скарзі проживаючої у м. Петербург селянки с. Білок Н. Фардигол на Юрківське волосне правління, що не видавало їй паспорт. Рік 1903. Арк. 4.
39. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 691. Спр. 153. Донесення Київському губернатору від 14 січня 1893 року про розгляд заяви жителя с. Устинівки Б. Хулима про хабарництво старшини і писаря Ковалівської волості, за сприяння ухиленням від військової служби. Рік 1893. Арк. 5.
40. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 191. Спр. 86. Справа по заяві Абраменко про службові зловживання волосних писарів Київської та Волинської губерній. Рік 1876–1877. Арк. 1–7.
41. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 700. Сп. 56. Справа по скарзі селян с. Маньковки В. Зеленорицького, Ф. Кравченко та інших на неправильне ведення грошових книг у Маньковському волосному правлінні. Рік 1901. Арк. 8.
42. Центральний державний історичний архів України. Ф. 316. Київський військово-окружний суд. Оп. 1. Сп. 614. Справа по обвинуваченню селянина Шевченко М. в нападі на сільську управу в с. Сегединці. Рік 1908–1909. Арк. 119.
43. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 709. Сп. 77. Справа з паперами не потрібних для подальшого діловодства. Рік 1910–1911. Арк. 111.
44. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 703. Спр. 16. Арк. 54.
45. Державний архів Київської області Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 231. По доносу особистого почесного громадянина Михайла Караванського про розтрату поповським волосним писарем Діонісієм Бирюковим 500 руб. мирських волосних сум. Арк. 2.
46. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 693. Спр. 7. Донесення Київському губернатору від 17 липня 1894 р. про розгляд звернення проживаючого в с. Мотовилівка Ф. Славина про притягнення до відповідальності волосного писаря В. Ковтуна за хабарництво. Рік 1894. Арк. 88.
47. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 693. Спр. 150. По скарзі селянина с. Христинівки П. Мазурина, Г. Подвального, Г. Котюка та інших на збирача податків Н. Котюка за розтрату громадських коштів. Рік 1894–1896. Арк. 1–5.
48. Коресп. Местечко Немиров. Подольської губ. Киевлянин, 1898. Март. № 65. С. 4.
49. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 617. Спр. 1. Донесення подільському губернатору від 1887 р. про розгляд скарги селянина с. Жвана А. Костянюка на сільського старосту Стародуба і волосного писаря Корницького за привласнення зібраного із селян подушного податку. Рік 1887. Арк. 353.
50. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 711. Спр. 38. Справа з паперам не потрібних в подальшому діловодстві. Рік 1912. Арк. 224.
51. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 709. Спр. 77. Справа з паперам не потрібних в подальшому діловодстві. Рік 1910. Арк. 111.
52. Державний архів Київської області Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 111. Спр. 226. По справі уповноважених від громади селян Старі Безрадичі Київського повіту, Івана Козаленко, Романа Хака та ін. Рік 1903. Арк. 1.
53. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп. 1. Спр. 1320. По звинуваченню писаря Комаргородської волості Ямпольського повіту, Кмитковського, волосного старшини Підлісного М. і інших в підміні документів на землю. Рік 1884–1892. Арк. 76.
54. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 1319. По обвинуваченню писаря Яришевського волосного правління Могилевського повіту Королькова М. в підміні документів на землю. Рік 1884–1885. Арк. 67.
55. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп. 1. Спр. 1572. По звинуваченню Ярмолинського волосного писаря Кравчука В. землеміра Виговського та інших у написанні підставної уставної грамоти. Рік 1885–1886. Арк. 20.
56. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 690. Спр. 149. Справа за скаргою селян с. Скибинці А. Громова, Д. Чернегі і інших на місцевого мирового посередника за нерозглядання їх скарг, і на сільського старосту І. Зорізького, що скористався всупереч вироку про рівномірну нарізку громадської землі, зайвою кількістю цієї землі. Рік 1892. Арк. 1-8.
57. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 694. Спр. 5. Скарга відставного каноніра с. Чорнявці Е. Юрчука на односельця А. Юрчука, за захоплення його землі, та на сільського старосту, місцевого старшину і писаря за нанесення побоїв. Рік 1895. Арк. 16.
58. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 702. Спр. 70. Справа за скаргою селянок с. Соколівка А. Сауляк, М. Задворної і В. Щеткі на сільського старосту С. Кузя за намір продати землю, що належить ув'язненим у в'язниці їх родичам. Рік 1903. Арк. 14.
59. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 693. Спр. 86. Скарга селян Меджибізької волості в кількості 5 чоловік на волосних старшину і писаря за вимагання грошей. Рік 1894. Арк. 22.
60. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 617. Спр. 170. По донесенню Київському губернатору про шкідливу діяльність колишнього романівського сільського писаря міщанина

- Леонарда Суского що проявлялась у експлуатації різного характеру місцевого селянства. Рік 1887. Арк. 7.
61. Падалка С. Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно-історичні передумови, особливості та засоби протидії (друга половина XIX–початок XX ст.): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2018. 279 с.
 62. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Т. 36, ч. 2. №37197. С. 40.
 63. Полное собрание законов Российской империи Собр. 2-е. Т. 36, ч. 1. №36657. С. 144.
 64. Долгих В. К истории повседневноности: очерк потребления спиртных напитков в России (конец XV век.–1936 г.). Вестник моковского университета. 2015, № 5/6. С. 14–63.
 65. Случай недалновидности крестьянского самоуправления. Подольские епархиальные ведомости. 1869, № 3. С. 121–126.
 66. Державний архів Хмельницької області. Ф. 72. Грушківське волосне правління. Оп. 1. Спр. 30. Приговори сільського сходу с. Бакота. Рік 1893. Арк. 29.
 67. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 691. Спр. 1. По проханням і заявам селян та інших осіб направленим губернатору, що залишилися без наслідків по Київському повіту. Рік 1893. Арк. 189.
 68. Полное собрание законов Российской империи Собр. 3-е. Т. 5, ч. 1. № 2946. Пункт 30. С. 204.
 69. Державний архів Житомирської області. Ф. 614. Білилівське волосне правління, м-ко Білилівка. Оп. 1. Спр. 16. Приговори сільського сходу про набір рекрутів, про стягування із селян податків, про побудову церкви і інше. Рік 1870. Арк. 71.
 70. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. Т. 2. № 834. С. 181.
 71. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп. 1. Спр. 3997. Справа про підробку контракту на оренду корчми у с. Михайлівка Могилівського повіту. Рік 1893–1894. Арк. 56.
 72. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 693. Спр. 29. Справа за скаргою уповноваженого громадою селян с. Лелева С. Степанушко на неправильні дії волосного старшини Тарасенка, який перешкодив видачі громаді патенту на торгівлю алкоголем. Рік 1894. Арк. 6.
 73. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 617. Спр. 181. Справа за скаргою власника сільської пошти в м. Вербе Ф. Волошинського на волосного писаря і старшину за користування поштовими кіннями в особистих цілях. Рік 1887–1888. Арк. 14.
 74. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп. 1. Спр. 2239. По обвинуваченню старости с. Лучинець Могилівського повіту Побережнока М. у вимаганні коштів з утримувача земської пошти Бабійчука. Рік 1888–1889. Арк. 37.
 75. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 691. Спр. 175. Справа за скаргою відставного листоноші І. Спаського за протиправне звільнення його з посади волосного писаря за безпідставним звинуваченням про неблагонадійність. Рік 1893. Арк. 12.
 76. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 12. По обвинувачуванню старшини Переймської волості Каленникова К. селянина Поляруса П. в насильстві здійсненому над утримувачем волосної пошти Кедечинським П. Рік 1880–1887. Арк. 114.
 77. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 631. Сп. 217. Циркуляри подільського губернатора та подільського у губернських справах присутствія. Рік 1900. Арк. 66.
 78. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 617. Спр. 205. По скарзі селян сіл Холодівки, Крижинці, Іцька, Нестерварки, Захаряшівки Брацлавського повіту у кількості 71 особа на різного характеру службові зловживання волосного старшини Василя Деркача. 1887–1889. Арк. 25.
 79. Познанський Б. Картинки сучасного селянського побуту. Киевская старина. 1900. Т. 68, № 2. С. 207–247.
 80. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 704. Спр. 222. Справа за скаргою уповноваженого від селянської громади с. Стратіївка І. Яценко на волосного старшину З. Недайбороду за нанесенням побоїв і привласнення 47 руб. Рік 1905–1909. Арк. 14.
 81. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 617. Спр. 195. Справа по скарзі жителя м-ка Пиляви Літиснького повіту, офіцера запасу армії П. Мороза на волосного старшину О. Мельничука за різні його протиправні дії. Рік 1887–1888. Арк. 11.
 82. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 712. Спр. 129. Донесення мировому посереднику від 1913 р. про розгляд скарги селянки с. Дзигівка Богасвої на волосного старшину і сільського старосту за побиття її чоловіка, в результате чого він помер. Рік 1913. Арк. 2.
 83. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 706. Спр. 196. Справа з циркулярами і журналами виданими по Волинській губернії. Рік 1901–1913. Арк. 620.
 84. Портнова Т. Любити і навчати: селянство в уявленнях української інтелігенції другої половини XIX століття. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 240 с.
 85. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 575. Звинувачення сільського соцького с. Луги Савчука І. у спробі згвалтування доньки Марії. Рік 1882–1884. Арк. 44.
 86. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 3211. По звинуваченню писаря Юзефопольської волості Балтського повіту в арешті селян Смещука Д., Кравченко А., Марії та в згвалтуванні останньої. Рік 1891. Арк. 81.
 87. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 4772. По обвинуваченню старости селян Хуторів Сирочинки Балтського повіту Синачука В. в згвалтуванні селянки Лилика О. Рік 1896 – 1897. Арк. 34.
 88. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 4774. По звинуваченню сільського соцького с. Струньківський Ташлик Гайсинського повіту Лахманюка І в згвалтуванні селянки Ковпакової М. Рік 1896. Арк. 8.
 89. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 4775. По звинуваченню старости с. Чаусове Балтського повіту Боднаренко Ф. і селянина Голикова Л. в згвалтуванні селянки Бойкової Е. Рік 1896. Арк. 27.
 90. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 4887. По звинуваченню писаря Куявської волості Кам'янецького повіту Смоляковського в замаху на згвалтування селянки Олейникової А. Рік 1896. Арк. 32.
 91. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. Оп.1. Спр. 293. По звинуваченню помічника волосного писаря с. Полянського Коржа в згвалтуванні селянки с. Тридуби Смериченкової М. Рік 1881–1884. Арк. 82.
 92. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і

- волинського генерал-губернатора. Оп. 703. Спр. 1. Припис Київському губернатору про розгляд скарг уповноважених селянської громади с. Черняхова на волосного старшину Д. Пономаренко за привласнення і розтрату грошей, призначених на будівництво сільської церкви. Рік 1904. Арк. 57.
93. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 702. Спр. 228. Справа за скаргою вчителя церковно-парафіяльної школи в с. Кричильськ А. Зінкевича на Степанівського волосного старшину Мельникова, що не видав платні. Рік 1903. Арк. 9.
94. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 702. Спр. 198. Справа за скаргою вчителя церковно-парафіяльної школи в с. Гусакове Г. Руденка на місцеву громаду і волосного старшину Бабенко за зменшення йому платні. Рік 1904. Арк. 7.
95. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 701. Спр. 298. Справа стосовного розміщеної в газеті статті «Учитель-селянин» про образи, нанесені Немирівським волосним старшиною і писарем вчителю церковно-парафіяльної школи С. Забіяченко. Рік 1902–1903. Арк. 12.
96. Державний архів Київської області Ф. 4. Київське губернське у селянських справах присутствіє. Оп. 109. Спр. 8. Про вчинення Баранівським старшиною Чорним та Францом Штермером насильницьких дій вчинених над учителем сільської школи. Рік 1901. Арк. 5.
97. Центральний державний історичний архів України. Ф. 442. Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Оп. 703. Спр. 185. Справа за скаргою вчителя церковно-парафіяльної школи в с. Степановка К. Ільченко на місцевого сільського старосту за грубе поводження. Рік 1904. Арк. 3.
12. Prysiazniuk, Yu. (2007). *Ukrains'ke selianstvo Naddnyprians'koi Ukrainy: sotsiamental'na istoriia druhoi polovyny XIX–pochatku XX st.* Cherkasy. [in Ukrainian].
13. Busel, V. (2005). *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy.* Kyiv: Perun. [in Ukrainian].
14. Marchuk, K. (2003). *Slovnnyk iurydychnykh terminiv.* Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
15. Mel'nychuk, O. (2001). *Administratyvnyj aparat ta orhany mistsevoho samovriaduvannia na Podilli u druhoi polovyni XIX stolittia.* Vinnytsia. [in Ukrainian].
16. Kasian, A. (2014). *Stavlennia selianstva Pravoberezhnoi Ukrainy do formuvannia novoho volosnoho ustroiu u druhoi polovyni XIX st. Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka.* 2 (2), 26–30. [in Ukrainian].
17. Verkhovtseva, I. *Selians'ke samovriaduvannia v Rosijs'kij imperii (druha polovyna XIX–pochatok XX st.).* Doctor's thesis. Cherkasy. [in Ukrainian].
18. Chykalenko, Ye. (2001). *Schodennyk.* Kyiv. [in Ukrainian].
19. Myrnyj, P. (1974). *Khiba revut' voly iak iasla povni?* In J. J. Boriak? (Ed.), *Vybrani tvory* (pp. 5–347). Kyiv : Dniro. [in Ukrainian].
20. Shelud'ko, S. (1906, lypnia 19). *Starshyna (Maliunok z natury). Hromads'ka dumka.* (165). p. 2. [in Ukrainian].
21. Opravkhata, P. (1906, lypnia 23). *Starshynyna bolist'. Hromads'ka dumka.* (69). pp. 2–3. [in Ukrainian].
22. DAKO, F. 4. Op. 109. Spr. 68. Ark. 9.
23. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 563. Ark. 49.
24. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 199. Ark. 9.
25. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 711. Spr. 335. Ark. 6.
26. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 1036. Ark. 3.
27. Taranets, S. (2011). *Staroobriadtsi j kul'tura khabarnyctva v Rosii. Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal.* 2, 50–64 [in Ukrainian].
28. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 71. Ark. 5.
29. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 73. Ark. 1.
30. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 157. Ark. 11.
31. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 265. Ark. 13.
32. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 5. Ark. 24.
33. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 694. Spr. 54. Ark. 58–61.
34. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 701. Спр. 102. Ark. 3.
35. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 121. Ark. 7.
36. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 105. Ark. 74.
37. Vovk, Yu. (2017). *Ahrarne perenaselennia ta mihratsijni protsesy, iak chynnyk transformatsii sotsial'noho stanovyscha khliborobs'koho naselennia Ukrainy na pochatku KhKh st. Humanitarnyj visnyk. Istorychni nauky.* 26 (10), 91–102. [in Ukrainian].
38. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 109. Ark. 4.
39. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 691. Spr. 153. Ark. 5.
40. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 191. Spr. 86. Ark. 1–7.
41. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 700. Spr. 56. Ark. 8.
42. TsDIAK Ukrainy, F. 316. Op. 1. Spr. 614. Ark. 119.
43. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 709. Spr. 77. Ark. 111.
44. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 703. Spr. 16. Ark. 54.
45. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 231. Ark. 2.
46. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 7. Ark. 88.
47. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 150. Ark. 5.
48. Koresp. (1898, Mart). *Mestechko Nemirov. Podol'skoj gubern. Kievlyanin.* (65). p. 4. [in Russian].
49. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 1. Ark. 353.
50. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 711. Spr. 38. Ark. 224.
51. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 709. Spr. 77. Ark. 111.
52. DAKO, F. 4. Op. 111. Spr. 226. Ark. 1.
53. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 1320. Ark. 76.
54. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 1319. Ark. 67.
55. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 1572. Ark. 20.
56. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 690. Spr. 149. Ark. 8.
57. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 694. Spr. 5. Ark. 16.
58. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 70. Ark. 14.

References:

1. Transparency International (2019). *Indeks spryjnattia koruptsii.* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2019/>
2. Neklyudov, N. (1890). *Vz'yatochnichestvo i lixoinstvo. Yuridicheskaya letopis', 1 (6), 491–532.* [in Russian].
3. Muravev, N. (1879). *Ob ugovlovnom presledovanii dolzhnostnyx lic za prestupleniya po sluzhbe. Yuridicheskij vestnik,* 2 (11), 575–603. [in Russian].
4. Dashkevich, G. (1885). *O volostnom sude i ego reformi: (iz nablyudenij nad krest'yan.) Vil'nyus.* [in Russian].
5. Proobrazhens'kij, F. (1893). *Voprosy krest'yanskogo samoupravleniya: Sel'skie uchrezhdeniya i dolzhnostnye lica.* Moskva. [in Russian].
6. Duxovs'kij, M. (1895). *Imushchestvennye prostupki po resheniyam volostnyx sudov.* Moskva. [in Russian].
7. Bodnarevs'kyj, A. (1961). *Volosne upravlinnia ta stanovysche selian na Ukraini pislia reformy 1861 roku.* Kyiv. [in Ukrainian].
8. Pojda, D. (1960). *Krest'yanskoe dvizhenie na Pravoberezhnoj Ukraine v poreformnyj period (1866–1900 gg.).* Dnepropetrovsk. [in Russian].
9. Verkhovtseva, I. (2018). *Mizh korporatyvnistiu i biurokratyzmom: samovriaduvannia selian u Rosijs'kij imperii (druha polovyna XIX–pochatok XX st.).* Cherkasy. [in Ukrainian].
10. Kasian, A. (2018). *Volosne upravlinnia na Pravoberezhnij Ukraini (1861–1917) (Candidate's thesis).* Cherkasy. [in Ukrainian].
11. Mykhajliuk, O. (2014). *Koruptsiia v selians'komu seredovyschi kintsia XIX–pochatku XX st. Pytannia ahrarnoi istorii Ukrainy. Materialy desiatykh naukovykh chytan', prysviachenykh pam'iaty D. P. Pojdy,* 10, 30–39. [in Ukrainian].

59. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 86. Ark. 22.
 60. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 170. Ark. 7.
 61. Padalka, S. (2018). *Khabarnyctvo na Pravoberezhniy Ukraini: suspil'no-istorychni peredumovy, osoblyvosti ta zasoby protydiv (druha polovyna XIX–pochatok XX st.)*. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
 62. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 36, ch. 2. №37197. p. 40.
 63. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 36, ch. 1. №36657. p. 144.
 64. Dolgix, V. (2015). К історії повсякденності: очерк потребленія спиртных напїтків в Россїї (конец XV век.–1936 г.). *Vestnik mokovskogo universiteta*. 5/6, pp. 14–63. [in Russian].
 65. Sluchaj nedal'novidnosti krest'yanskogo samoupravleniya. (1869). *Podolskie eparxial'nye vedomosti*. 3, p. 121–126. [in Russian].
 66. DERZHARKHIV KhMO, F.72. Op. 1. Spr. 30. Ark. 29.
 67. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 691. Spr. 1. Ark. 189.
 68. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 5, ch. 1. № 2946. Punkt 30. p. 204.
 69. DERZHARKHIV ZhYTO. F. 614. Op. 1. Spr. 16. Ark. 71.
 70. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 2. № 834. p. 181.
 71. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 3997. Ark. 56.
 72. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 29. Ark. 6.
 73. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 181. Ark. 14.
 74. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 2239. Ark. 37.
 75. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 691. Spr. 175. Ark. 12.
 76. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 12. Ark. 114.
 77. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 631. Spr. 217. Ark. 66.
 78. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 205. Ark. 25.
 79. Poznans'kyj, B. (1900). Kartynky suchasnoho selians'koho pobutu. *Kievskaya starina*. 68 (2). pp. 207–247. [in Ukrainian].
 80. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 222. Ark. 14.
 81. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 195. Ark. 11.
 82. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 712. Spr. 129. Ark. 2.
 83. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 706. Spr. 196. Ark. 620.
 84. Portnova, T. (2016). Liubyty i navchaty: selianstvo v uivlenniakh ukrains'koi intelihentsii druhoi polovyny KhIkh stolittia. Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].
 85. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 575. Ark. 44.
 86. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 3211. Ark. 81.
 87. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4772. Ark. 34.
 88. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4774. Ark. 8.
 89. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4775. Ark. 27.
 90. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4887. Ark. 32.
 91. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 293. Ark. 82.
 92. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 703. Spr. Ark. 57.
 93. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 228. Ark. 9.
 94. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 198. Ark. 7.
 95. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 701. Spr. 298. Ark. 12.
 96. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 109. Spr. 8. Ark. 5.
 97. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 703. Spr. 185. Ark. 3.

K. Melnychuk

CORRUPTION IN THE PEASANT SELF-GOVERNMENT BODIES OF THE RIGHT BANK OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURIES: FORMS, SPHERES OF DISSEMINATION, MANIFESTATIONS

Introduction. The abolition of serfdom in 1861 was the beginning of global reformations that dealt with the administrative and territorial division of the empire. According to the new division, the lowest territorial unit was

a rural community (territorial community) in Kyiv, Podolia and Volhynia guberniyas, the highest – volost. The control of rural communities was performed by peasant self-government – volost and rural government which were formed and provided by peasants. The virus of corruption that existed in the bureaucracy of the empire was also transmitted to the peasant self-government.

Purpose. Analyze the problems of corruption in the system of peasant self-government, maximally considering various types of corruption, intentional and unintentional misconduct, classify them.

Originality. The peculiarity of this study is a comprehensive analysis of all types of corruption, abuse of office committed by officials of peasant self-government. The analysis was performed using a number of archival sources, most of which are unpublished.

Conclusion. The phenomenon of corruption has affected the systems of peasant self-government, deeply affecting all levels of government, from the lowest - the village assembly, to the volost administration and the court. The most common was bribery, which was reflected in gratitude (cash, in kind) in exchange for the issuance of any document that the peasant could get only in the volost administration, namely: passport, extract from the minutes of the council meeting, extract from family or recruitment list, copy of court resolution, inheritance registration, etc. Abuse of office most pronounced in financial when employees used public or tax money for their own needs. The abuse of power by peasant officials linked to the police functions of the institutions and expressed in violence, intimidation and arrests.

Such phenomena in the management of communities were destructive, far from the progressive ideas of the reforms of the second Russian Empire in the second half of the nineteenth century.

Key words: peasant self-government, peasant reform, the Russian Empire, the parish, the rural community, bribery, official abuse.

УДК 94:[338.439.52:330.526.32]»1953/1964»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Morozov-Savchenko

A. Г. Морозов

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології та спеціальних історичних дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5486-235X>

A. B. Savchenko

аспірант Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4332-9127>

РЕАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВА НЕФОРМАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ СЕЛЯНСЬКОГО ДВОРУ В РОКИ «ВІДЛИГИ»

Висвітлено напрями спеціалізації особистих присадибних господарств українських колгоспників із товарного вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. З'ясовано, що помітним явищем доби «відлиги», яке набуло масового поширення, була чітка спеціалізація у виробленні певного сільськогосподарського продукту. Доведено, що особисті присадибні господарства, які поставили вирощування певних видів сільськогосподарської продукції на ґрунтовну основу, мали в результаті більш відчутні позитивні зміни в рівні та якості життя, підвищенні матеріального добробуту, ніж ті, в яких підприємницька ініціатива не набула масового поширення.